

УДК 378.14

Коломієць А.М.

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНО-ЦИФРОВОЇ НЕРІВНОСТІ В ОСВІТІ

Постановка проблеми. Сьогодні прогрес в інформаційних технологіях вже торкнувся більшості сфер бізнесу, державної і суспільної діяльності практично в усіх регіонах світу. Інформаційні технології перетворилися на один із найбільш значущих чинників, що сприяють динамічній трансформації сучасного суспільства, його переходу від суспільства постіндустріального до суспільства інформаційного. Процеси інформатизації всіх сфер життєдіяльності людини призвели до значних якісних змін. До позитивів можна віднести автоматизацію багатьох рутинних процесів, зокрема й у науці та освіті; доступ до значних обсягів інформації; майже миттєве передавання різних відомостей на великі відстані, можливість дистанційного навчання та багато іншого.

Проте з виникненням і розвитком інформаційного суспільства почали з'являтися і певні проблеми. Інформаційне суспільство відображає сьогодні проблеми соціальних відносин: маючи величезний внутрішній демократичний потенціал, дозволяючи зробити відкритим для громадян будь-яку державну установу або приватну компанію завдяки обнародуванню різноманітних відомостей і організації доступу до них, це суспільство, як і традиційні, виявилось неоднорідним, поділеним на багатих і бідних. Межа пролягає тепер між тими, хто має в своєму розпорядженні технічні можливості і необхідний освітній рівень для користування інтернетом, і тими, хто через відсутність засобів на придбання комп'ютерів і низької кваліфікації в галузі інформаційних технологій не має виходу в глобальну мережу. Ця нерівність проявляє себе і у використанні нової телефонії, і в отриманні відомостей з різних джерел інформації, у тому числі і з преси, чия роздрібна ціна недоступна для широкого кола покупців.

Останнім часом розрив між багатими і бідними у сфері інформації все більше і більше зумовлюється технологічними характеристиками, коли швидке розповсюдження засобів комунікації почало охоплювати лише деякі прошарки користувачів, тоді як інші вимушені задовольнятися технікою, що стрімко застаріває. Цей розрив отримав назву цифрового, або інформаційної нерівності.

У століття, коли інформація визначає розвиток виробничих потужностей, впливає на економіку і політику, цифрова нерівність обертається новими соціальними проблемами для тих країн, чий економічний і інтелектуальний потенціал і так не був високий. Через це бідні стають ще біднішими, а багаті ще багатшими. За оцінками світових дослідницьких організацій, на країни, що розвиваються, припадає не більше 15% користувачів інформаційно-комунікаційними технологіями (включаючи Інтернет).

Отже, однією із самих гострих на нинішній час є проблема інформаційної або цифрової нерівності між країнами, націями, поколіннями, сільським і міським населенням, фахівцями різних галузей, а часто – і між представниками одного і того самого покоління, чи однієї сфери діяльності.

Провідними країнами в галузі інформатизації є США, Данія, Швеція, Великобританія, Південна Корея. Між ними та цілою низкою інших країн утворилась „цифрова прірва”. Така сама прірва спостерігається в багатьох країнах між містом і селом, між людьми старшого і молодшого покоління [2].

Крім того, з розвитком інформаційного суспільства зростає ризик вилучення із соціального життя багатьох прошарків населення. Це, насамперед, малозабезпечені громадяни, які просто не мають матеріальних можливостей придбати нову цифрову техніку й працювати в комп'ютерних мережах. Наявна ще й така проблема, як небажання або невміння користуватися новими інформаційними й комунікаційними технологіями, що вимагають від споживача нових якостей – високого рівня абстрактного мислення, швидкості реакції, готовності до неперервної освіти.

Сьогодні людям старшого віку вкрай складно адаптуватися до умов життя в сучасному суспільстві, користуватися електронними державними послугами і

здійснювати соціальне спілкування. Молодь набагато швидше опановує комп'ютерний світ. Молоді максимально використовують весь потенціал інформаційних технологій для роботи, навчання, спілкування, отримання державних послуг, пошуку інформації і придбання товарів. Як свідчить активний розвиток соціальних мереж, багато молодих людей (переважно школярі і студенти) готові поділитися своїми знаннями і навиками. Більшість з них займають активну цивільну позицію, розуміючи, що без знання ІКТ людині дуже складно існувати в сучасному суспільстві.

У результаті формується новий соціальний прошарок, представниками якого є так звані Digeratis (digital literati), люди, освічені в галузі комп'ютерних і цифрових систем. Майже на дві третини ці прошарки складаються з представників білої раси, осіб чоловічої статі і середнього статку віком від 20 до 30 років, які мають вищу освіту і є громадянами найбільш промислово розвинутих країн [3]. Проте не лише в країнах, що розвиваються, але й у передових країнах є значні за чисельністю групи населення, відірвані від нового світу мультимедіа, що є досить серйозною соціальною проблемою.

Тому на подолання інформаційно-цифрової нерівності на міждержавному та внутрідержавному рівнях спрямовані нині зусилля багатьох країн. Абсолютним лідером за досягнутими у цьому процесі результатами є Південна Корея, а лідером за темпами скорочення інформаційно-цифрової нерівності є Індія, наступну позицію за якою займає Китай. Тому так само, як і для всіх країн світу, проблема інформаційно-цифрової нерівності актуальна для України.

Аналіз наявних досліджень проблеми. В періодичних і наукових виданнях проблема цифрової нерівності почала розглядатись порівняно недавно, починаючи з 1997 року, коли ООН було ухвалено Програму розвитку. З тих пір увага влади і наукової громадськості багатьох країн звернена на те, що цифрова нерівність є наслідком інших нерівностей і водночас вона поглиблює інші, історично більш ранні нерівності. Через це держави, які не приділяють уваги стимулюванню інтеграції інформаційних технологій у всі сфери життя суспільства, виявляються неконкуренто-спроможними у світовій економіці.

Така невтішна перспектива очікує й на кожну конкретну людину, котра не приділяє уваги високим технологіям [1].

Проблеми інформаційного суспільства стали предметом дослідження філософів, політологів, соціологів, фахівців гуманітарних і технічних наук. Часто проблему інформаційної нерівності пов'язують з неоднаковим доступом до засобів масової інформації (ЗМІ), а цифрову нерівність – з неоднаковим доступом до можливостей, що створюються сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). Обидві згадані проблеми є двома сторонами однієї глобальної соціальної проблеми залежності успіху людини від її вміння використовувати ІКТ та інформацію, вчасно одержану із ЗМІ. Тому пропонуємо розглядати проблему в комплексі як проблему інформаційно-цифрової нерівності.

У різних країнах проблему інформаційно-цифрової нерівності намагаються розв'язувати по-різному. В Росії, наприклад, взято курс на інтернетизацію всіх освітніх установ, бібліотек і навіть лікарень, щоб забезпечити вільний доступ до інформації всім прошаркам населення. Ентузіастами розробляються проекти з ліквідації комп'ютерної неграмотності старшого покоління. В рамках проекту передбачається створення і розвиток дитячого (молодіжного) руху на підтримку соціальних незахищених груп громадян: пенсіонерів, непрацюючих громадян, насамперед жінок, осіб, що втратили роботу під час кризи, осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Передбачається підвищення соціальної захищеності осіб старшого віку за рахунок використання можливостей сучасних ІКТ та залучення молоді до волонтерської роботи з населенням старшого віку. Включення соціально-незахищених громадян в інформаційне суспільство дозволить забезпечити стійкий і стабільний соціальний розвиток за рахунок повноцінного використання можливостей інформаційного суспільства.

Передавання досвіду від молодих старшим допоможе зламати парадигму взаємостосунків старшого і підростаючого поколінь, допоможе налагодити діалог між батьками і дітьми. Навчання пенсіонерів силами молоді дозволить

збільшити тривалість активного трудового віку, зменшити соціальну ізоляцію немолодих громадян і підвищити якість життя. Про результати такого проекту, який має назву „Тимурівці інформаційного суспільства” (www.TimurInform.ru), ще рано судити. Але створені в рамках проекту методичні напрацювання, а також отриманий досвід навчання громадян можуть бути використані в рамках державних освітніх програм і в Україні.

Невирішені аспекти проблеми. Вважаємо, що проблема є комплексною і набагато складнішою, ніж це описано в періодичній пресі [1]. Окрім меншої доступності до ЗМІ та ІКТ, проблема інформаційно-цифрової нерівності охоплює ще й проблему людського супротиву. Багато людей, особливо старшого та середнього віку, так і не зуміли побачити переваги застосування ІКТ. Серед учнівської та студентської молоді, і навіть у професорсько-викладацьких колективах, також спостерігаємо різне ставлення та різну обізнаність у галузі ІКТ.

Очевидно, що проблема інформаційно-цифрової нерівності тісно пов'язана з проблемою формування та розвитку інформаційної культури населення. У наукових публікаціях вже пропонуються шляхи вирішення проблеми розвитку інформаційної культури фахівців різних галузей: юристів, економістів, медиків, прикординників, учителів. На практиці певні кроки здійснюються, проте проблема інформаційно-цифрової нерівності у кожній із названих галузей залишається невирішеною.

Мета статті – окреслити проблеми інформаційно-цифрової нерівності в освітянській сфері і намітити шляхи її вирішення.

Основні результати дослідження. Швидкі темпи інформатизації сфери освіти поставили перед педагогами значну кількість запитань і проблем. Століттями людина мала справу з лінійним типом передавання і сприймання інформації. Будь-яке текстове повідомлення мало початок і закінчення. У випадку з гіпертекстами, що насичені значною кількістю посилань на інші документи, від людини вимагається вміння орієнтуватись у величезних потоках інформації, швидко відбирати головне і необхідне, синтезувати та інтегрувати

міжгалузеву інформацію. Це означає, що учнів і студентів треба навчати нелінійному, дивергентному мисленню.

Іншою проблемою є визначення змісту навчального матеріалу, обсяги якого постійно збільшуються. Що потрібно вчити? Що учні та студенти мають запам'ятовувати, а з чим лише ознайомлюватись, і чи взагалі потрібно стільки запам'ятовувати? Які знання потрібні майбутньому фахівцю, і чи можливо передбачити це для галузей, які швидко змінюються?

Ця проблема гостро відчувається у вищій школі. Студенти перестають ходити на заняття, де вони не одержують особистісно і професійно значущої інформації. Звісно, студенти не завжди можуть оцінити необхідність тих, чи інших знань для майбутньої професії. Тому звідси слідує інша проблема – мотивація до навчання, яка зумовлює наступну – проблему вибору адекватних і найбільш ефективних педагогічних технологій, форм і методів навчання. Традиційні форми навчання, як показує практика, вже не задовольняють вимог інформаційного суспільства. Більший педагогічний ефект дають інтерактивні, дослідницькі, проектні технології навчання у поєднанні з ІКТ. Занадто консервативні педагоги перестають бути цікавими для студентів, які віддають перевагу творчим і прогресивним.

Аналіз наукових досліджень у сфері професійної освіти і власний педагогічний досвід дозволяють запропонувати кілька ефективних шляхів розв'язанні цієї проблеми:

- 1) підвищувати пізнавальну активність студентів, використовуючи інтерактивні технології навчання;
- 2) відображати в навчальному матеріалі найновіші досягнення з відповідної галузі;
- 3) залучати студентів до самостійного пошуку інформації;
- 4) організувати квазіпрофесійну діяльність майбутніх фахівців, застосовуючи методи ситуаційного навчання ;
- 5) широко впроваджувати метод проектів із використанням ІКТ;

- б) виготовляти авторські, в тому числі мультимедійні, підручники, адаптовані до майбутньої професійної діяльності студентів;
- 7) формувати в студентів потребу до постійного самовдосконалення та неперервної освіти.

У педагогічній літературі, зокрема в дисертаціях, вже неодноразово доведено, що такі підходи дають значний педагогічний ефект у підготовці фахівців різних галузей. Викладачам ВНЗ залишається лише скористатись розробленими методичними рекомендаціями.

Але чи всі викладачі готові до зміни усталених форм і методів навчання? На жаль, ні. І основна причина цьому – інформаційно-цифровий розрив між поколінням студентів і викладачів, між викладачами в межах одного вищого навчального закладу (ВНЗ) чи однієї кафедри, між студентами в межах одного курсу. Вже можна спостерігати, що ті, хто володіє персональним комп'ютером (ПК), розуміє можливості ІКТ і використовує їх у своїй навчальній чи професійній діяльності, просуваються до успіху набагато швидше, ніж інші.

Студенти це починають розуміти раніше, ніж викладачі, а тому намагаються якнайшвидше опанувати ІКТ, залюбки відвідуючи відповідні заняття, а іноді – й додаткові курси. Викладачів до такого самовдосконалення мотивувати важче. Дехто все ж намагається засвіти основи роботи на ПК самотужки. Але цей процес відбувається надто повільно, а можливості ІКТ розширюються з кожним днем.

Проблему треба вирішувати більш ефективним і кардинальним способом з огляду ще й на те, що викладачі ВНЗ, як найінтелектуальніша ланка суспільства, мають стати ще й тією силою, що спрямована на подолання інформаційно-цифрової нерівності не лише в освіті, а й у суспільстві загалом. Незважаючи на складність проблеми, професорсько-викладацький склад, як і раніше, має займати найвищий рівень у системі освіти, зокрема й у сфері використання ІКТ.

Зрозуміло, що досягти цього буде вкрай важко, хоча б з огляду на певну інертність вищої школи, незважаючи на постійні заклики до інновацій. Очевидно, що в кожному ВНЗ необхідно організувати щось на зразок курсів

підвищення кваліфікації, які діяли б постійно. Навчання на курсах пропонуємо здійснювати на основі використання інноваційних педагогічних технологій (інтерактивних, дослідницьких, проектних тощо), здійснюючи таким чином ще й методичну підготовку викладачів ВНЗ. Лише в цьому випадку можна надіятись, що буде подолано інформаційно-цифровий розрив між викладачами і студентами та між викладачами в межах одного ВНЗ.

Висновок. Інформаційно-цифрова нерівність є глобальною соціальною проблемою, що, звісно, відображається й на системі освіти. Якщо цю проблему не вирішувати в сфері освіти, то вона переросте в „інформаційно-цифрову прірву” і на загальнодержавному та міжнародному рівнях. Якщо не вжити негайних кардинальних заходів, то подолати цю прірву скоро стане неможливим. Саме на вирішення цієї проблеми і мають спрямовуватись зусилля всіх ВНЗ та інших освітніх установ.

Література

1. Баранов О. Над „цифровою прірвою” / Олександр Баранов // Дзеркало тижня. – № 2 (427) 18 -24 січня 2003.
2. Иноземцев В. Л. Технологический прогресс и социальная поляризация в XXI столетии // Политические исследования. – 2000. – №6. – С. 28 - 29.
3. Die Zukunft des Internet (Serie) // Der Spiegel, Nr. 14. – vom 1.04. – 1996. – S.90.

В статті розглядається поняття інформаційно-цифрової нерівності. На основі аналізу об'єктивних тенденцій розвитку інформаційного суспільства виділено низку закономірностей, особливостей і проблем розвитку вищої освіти.

В статье рассматривается понятие информационно цифрового неравенства. На основе анализа объективных тенденций развития информационного общества выделен ряд закономерностей, особенностей и проблем развития высшего образования.

In the article a concept is examined informative digital inequality. On the basis of the analysis of the objective tendencies of informative society the author points out certain regularities, peculiarities and problems of the development of higher education.